

Ivan Mužić

VLASI I STAROBALKANSKA PRETKRŠĆANSKA SIMBOLIKA JELENA NA STEĆCIMA

I.

1.

O PROBLEMATICI VLAHA I VLAHA

Riječ *Wloch* potječe vjerojatno iz germanskog *Walhaz*, *Walh*.⁴⁴⁵ Germani su imenom *Walah* nazivali Kelte koje su Rimljani zvali Gali.⁴⁴⁶ U historiografiji se ističe kako podrijetlo Vlaha ni do danas nije riješeno jer o tome ni povijest, ni etnografija, ni lingvistika nisu dale jednoznačna objašnjenja i da zato “*s pravom možemo Vlahe nazvati zagonetnim narodom*”.⁴⁴⁷ Doseljenici sjeverno od Dunava mogli su pod pojmom Vlasi podrazumijevati više značenja,⁴⁴⁸ ali je moguće i da su po doseljenju mnoge balkanske starosjeditelje tako nazivali. Izvanjska (nevlaška) svje-

⁴⁴⁵ Tomasz Czarniecki, *Gotisches im Wortschatz des Polnischen*. Institut germanske filologije Univerziteta u Gdansku, Gdansk, rukopis, str. 10. Usp. V. D. Koroljuk, *Termin „Vološkaja zemlja“ v rannesrednevekovih pismenih istočnikah*. U: *Etničeska-ja istorija vostočnih Romancev*. AN SSSR, Nauka, Moskva, 1979, str. 10. Postoji mnogo različitih mišljenja o podrijetlu naziva Vlah. Usp. Karl Kaser, *Hirten Kämpfer Stammeshelden. Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats*. Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar, 1992, str. 94-95.

⁴⁴⁶ Branko Gavella, *Iz dubine vekova*. Tehnička knjiga, Zagreb, 1977, str. 237.

⁴⁴⁷ Dragoslav Antonijević, *Obredi i običaji balkanskih stočara*. SANU, Balkanološki institut, Posebna izdanja, knj. 16, Beograd, 1982, str. 20-24. “*Ako posmatramo stočarsku vlašku etničku masu na Balkanskom poluostrvu možemo govoriti samo o dve potpuno različite etničke grupe: o Karagunima (tj. onih koji nose crne gunjeve) i Faršeriotima (čije ime potiče od mesta Faršeri u Albaniji, a nose isključivo bela odela)... Aromuni sebe često nazivaju jednostavno Vlasi.*” (D. Antonijević, *Obredi i običaji*, nav. dj., str. 20-24.) Mišljenje D. Mandića da su Vlasi na Balkanu potomci od Rimljana koloniziranih Maura opovrgavaju rezultati antropoloških i antropogenetičkih istraživanja. (Usp. D. Mandić, *Postanak Vlaha. Nova povjesna istraživanja*. U: *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*. HPI, Rim, 1963, str. 515-575. D. Mandić je ovaj rad objavio prvi put pod naslovom *Postanak Vlaha prema novim poviestnim iztraživanjima* u ediciji *Hrvatska misao*, sv. 18-19, Buenos Aires, 1956, str. 1-48.)

⁴⁴⁸ Zaključivanje o tome veoma je teško. “*Na Balkanu, jedva da se može pratiti staro stanovništvo u unutrašnjosti, do približno IX. stoleća (južna Bugarska).*” (Iz pisma Đorđa Jankovića autoru iz Beograda od 8.-12. II. 1991.)

dočanstva upućuju da je ime Vlah od početka bio naziv za distinkciju ne-Slaven, ne-German i slično, a ne etnonim.⁴⁴⁹ Nema potvrde da su se i oni balkanski starosjeditelji, koji su bili više-manje romanizirani, a koji su živjeli stoljećima na prostoru između između Dunava, te Crnog, Sredozemnog, Egejskog i Jadranskog mora, osjećali pripadnicima jedinstvenog etnosa. “*Vlasi su bili romanizovan elemenat, balkanski ali i nebalkanski. Oni su nastali na limesu i izvan Balkana, od Dačana, pridošlih Kelta, od Ilira, od tesalijske populacije i Tračana. Među balkanskim Romanima tokom srednjeg i novog veka bilo je znatnih razlika i u pogledu jezika i običaja, na primer između Romana od Kotora do Bojane (i u gradovima severne Albanije), između Romana u arbanaškim primorskim gradovima i tzv. Cincara kao i između Aromuna sa Pinda i onih iz meglenskog kraja. Ni danas u severoistočnoj Srbiji (severno od Rtnja, Homolje, Mlava) svi Vlasi nisu istog porekla niti su u isto vreme došli u svoja sadašnja staništa.*”⁴⁵⁰ U suvremenoj literaturi prevladavaju tri shvaćanja o Vlasi: da su Rumunji, da su potomci nekadašnjih stanovnika rimskih kolonija i da su romanizirani, odnosno latinizirani Grci.⁴⁵¹

Rezultati antropogenetičke analize Vlaha, za koju su uzorci uzimani iz Albanije, Makedonije i Rumunjske, pokazuju da unutar Vlaha postoji velika genetička raznolikost.⁴⁵² Rezultati istraživanja potvrđuju da na primjer Vlasi i Grci u Tesaliji imaju relevantne antropološke razlike, a postoje sličnosti tih Vlaha sa zapadno-makedonskim tipom tako da treba tražiti podrijetlo tesalijskih Vlaha u Makedoniji.⁴⁵³

---

⁴⁴⁹ Snježana Buzov, *Vlaško pitanje i osmanlijski izvori*. Povijesni prilozi, sv. 11 za 1992. Zagreb, 1992, str. 48.

⁴⁵⁰ Bogumil Hrabak, *Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine*. Knjiga II, Beograd, 2003, str. 11.

⁴⁵¹ K. Kaser, *Hirten Kämpfer Stammeshelden*. Nav. dj., str. 48-53. Usp. i Vangel J. Trpkoski – Trpku, *Vlasite na Balkanot*. Nakladnik: Zduženie prijatelji na Vlasite od rodniot kraj, Skopje, 1986, str.10-12.

⁴⁵² Ivan Jurić, Recenzija (od 10. rujna 2006.) knjige I. Mužića, *Hrvatska povijest IX. stoljeća*, str. 3.

⁴⁵³ “*Die Walachen Thessaliens im Vergleich zu ihren benachbarten nicht-walachischen Bevölkerungsgruppen*”. Dissertation. Vorlegert von Soy-Maria Tsioli, Kiel, 1977, str. 132. Usp. Efremonska Ljudmila, Schmidt Horst, Hans Georg, Đorđević Dobrivoje, Dadić Nikoloska Elizabeta, *Genetska struktura dvehu vlaških populacija iz R. Makedonije*. Glasnik Antropološkog društva Srbije. Novi Sad, vol. 43 za godinu 2008, str. 94-99.

U starijoj historiografiji zastupalo se mišljenje da su Vlasi romanizirano prastanovništvo Balkana,⁴⁵⁴ a da je Vlah “*svuda*” osoba romanskog podrijetla.⁴⁵⁵ Međutim, Vlasi su se kao i drugi starosjeditelji nazivali i imenom *Romani-Romeji*, i to najviše ako su bili nekadašnji pripadnici Istočnoga Rimskog Carstva.⁴⁵⁶ Nije nimalo vjerojatno da su Sklavini po doseljenu zavladaali svim dijelovima Balkana i zato je moguće mišljenje

---

⁴⁵⁴ Petar Skok je držao da je bilo različitih načina latiniziranja starobalkanskog stanovništva (vojska, dovodenje italskog pučanstva u naše krajeve, odlične rimske ceste, isluženi vojnici koji su dobivali zemljišta, oslobođeni robovi, vjera, rimska državna vlast). Na temelju takva zamišljanja Skok je stvorio zaključak: “*Tako se zgodi te cijela teritorija na Balkanu, počevši od mjesta gdje se na Jadranu nastavlja balkanski dio od Via Egnatia, cesta koja je spajala Rim preko Soluna i Carigrada sa istokom, pa sjeverno od Scupi i zapadno od Serdike (Sofije) i crtom preko Hemusa na Crno more pripadne sferi latinskoga jezika.*” Na taj način, Rimljani su, prema Skoku, i od kontinentalnog stanovništva stvorili “*pučanstvo, homogeno rimskome i po jeziku i po pravnim navikama*”. P. Skok je odlučno zaključio da se “*u istočnoj balkanskoj Romaniji mogao da održi od balkanskih starinaca Iliro-Tračana samo jedan mali dio koji živi danas pod imenom Arbanas ili Arnauta*”. On je naveo da su Rumunji balkanski narod koji je “*izašao iz rimskoga osvojenja Balkana*”, a da su Arnauti (Arbanasi) balkanski narod “*koji je današnji preostatak onih antičkih starinaca na Balkanu, koje su Rimljani zatekli ovdje i poštediti od potpunog romanizovanja*”. (P. Skok, *Dolazak Slovena na Mediteran*. Pomorska biblioteka Jadranske straže, Split, 1934, str. 19-20, 22, 25, 43.) Danas bi, vjerojatno, i P. Skok drukčije formulirao svoja navedena razmišljanja. Bogumil Hrabak o shvaćanjima “*vlaške problematike*” u P. Skoka točno zaključuje: “*Nema sumnje da su u planinskim krajevima dela Hrvatske i Dalmacije neki starinci mogli govoriti nekom varijantom latinskog jezika, različitom od italijanskog i latinskog književnog, ali iz toga ne izlazi da su svi starinci bili Romani, pa ni romanizovani Iliri.*” (B. Hrabak, *Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine*. Knj. II, Vlastita naklada, Beograd, 2003, str. 86. U historiografiji o balkanskim Vlasima nezaobilazne su rasprave B. Hrabaka jer su napisane na temelju višedesetljetnih istraživanja arhivske građe u Veneciji, Zadru, Dubrovniku, Kotoru i drugdje.)

⁴⁵⁵ Usp. Konstantin Jireček, *Vlasi i Mavrovlasi u dubrovačkim spomenicima*. Zbornik Konstantina Jirečeka, I, SAN, Posebna izdanja, knj. CCCXXVI, Odeljenje društvenih nauka, n. s. knj. 33, Beograd, 1959, str. 193. Branko Gavela dopušta mogućnost da podrijetlo romanskih elemenata u mentalitetu, jeziku i određenim običajima Vlaha valja tražiti u njihovim keltskim predcima, a ne u rimskom pokušaju romanizacije Balkana koja je, i prema njegovu mišljenju, bila bez većeg uspjeha i bez trajnijih posljedica. (Branko Gavela, *Predanja i znanja o starom Balkanu*. Nolit, Beograd, 1978, str. 225.)

⁴⁵⁶ Špiro Kulišić, *Neki etnički problemi u predanjima o starom stanovništvu dinarske oblasti*. ANUBiH, Godišnjak, knj. V, CBI, knj. 3, Sarajevo, 1967, str. 236.

E. P. Naumova da su uz *Sklavinije* mogle postojati i *Vlahije (Vlaške)*⁴⁵⁷ koje su mogle biti nastanjene starosjediteljima.

U balkanskim krajevima već od srednjega vijeka spominju se Vlasi,⁴⁵⁸ ali je samo dio tih nomada koji su se nazivali Vlasi, i to onaj koji potječe iz stare Dacije, bio jako romaniziran. *Ti* su Vlasi u IX. i X. stoljeću već od borbi između Avara, Franaka i Bugara bježali na bizantsko područje gdje se spominju kao *Vlahi* ili *Volohi*.⁴⁵⁹ U jednom se izvoru navodi kako su 976. godine vlaški nomadi ubili Samuilova brata Davida i to je prvi spomen vlašskog imena. Prema D. Antonijeviću, *te* Vlahe preveli su u grčko pravoslavlje grčki misionari, ali su oni ostali i nepismeni, a “*nisu ni znali da se Rimsko carstvo raspalo*”.⁴⁶⁰ *Ti* su Vlasi imali i svoju posebnu episkopiju. “*U vreme vladanja Aleksija I. Komnena (1081-1118), srećemo, u jednom spisku episkopija, episkopiju ‘Vlaha’ koja je pokorna prestolu Bugarske, dok se u drugom spisku veoma precizno locira sedište Vlaške episkopije u mestu Vreanoti koje se od strane istraživača identifikuje s Vranjem u oblasti južne Morave, u Srbiji.*”⁴⁶¹

Vlasi se na kraju X. stoljeća iz Larise sele u unutrašnjost Bugarske, a kao vojnici se javljaju u grčkoj službi 1091. godine u borbama protiv Pečenega, a 1166. godine u borbama protiv Mađara. “*Od XII do XV vijeka Tesalija je u tolikoj mjeri naseljena vlaškim stanovništvom da se naziva Velika Vlaška, dok se Etolija u isto vrijeme nazivala Mala Vlaška.*”⁴⁶² Prvo veće preseljavanje starobalkanskog stanovništva treba vremenski locirati u kraj X. i početak XI. stoljeća, a zbilom se prisilnom seobom vlašskog življa Tesalije u doba makedonskog vladara Samuila.⁴⁶³

⁴⁵⁷ E. P. Naumov, *K voprosu o značeniji termina “Vlahija” v Hronike tak nazivajemogo Ansberta*. U: *Etničeskaja istorija vostočnih Romancev*. AN SSSR, Nauka, Moskva, 1979, str. 202.

⁴⁵⁸ Maria Comsa, *Romanen-Walachen-Rumänen*. Zbornik: *Welt der Slawen*. C. H. Beck, München, 1986, str. 138.

⁴⁵⁹ M. Comsa, *Romanen-Walachen-Rumänen*, nav. dj., str. 124, 137-138.

⁴⁶⁰ D. Antonijević, *Obredi i običaji...*, nav. dj., str. 28-29.

⁴⁶¹ Gacović Slavoljub, *Kud se dedoše Rumuni Tihomira Đorđevića*. „Izdavač: Nacionalni savet vlaške nacionalne manjine-Bor“, Bor, 2008, str. 101-104

⁴⁶² Š. Kulišić, *Neki etnički problemi*, nav. dj., str. 235. O Vlasima u Tesaliji i Makedoniji vidi raspravu G. G. Litavrina pod naslovom “*Vlahi vizantijskih istočnikov X–XIII vv.*” u zborniku njegovih radova pod naslovom *Bizant i Slaveni*. (G. G. Litavrin, *Vlahi vizantijskih istočnikov X–XIII vv.* U: G. G. Litavrin, *Vizantija i slavjane*. Aleteja, Sankt-Peterburg, 2001, str. 607.)

⁴⁶³ B. Hrabak, *Iz starije prošlosti...*, knj. II, str. 127

Od XIII.-XIV. stoljeća i balkanske pastire naziva se Vlasima.⁴⁶⁴ Napominje se u literaturi da je “*da je početkom XII. vijeka pojam ‘vlah’ bio ekonomska kategorija, što dokazuje Žička hrisovulja, jer se vlasima suprotstavljaju ratari koji su u Povelji navedeni kao ‘zemaljski ljudi’... Pored ovog najstarijeg srpskog zakonskog spomenika ima još niz drugih u kojima se ratari suprotstavljaju stočarima, pa su prvi navedeni kao ‘ljudi’ ili ‘zemaljski ljudi’, a stočari kao ‘vlasi’*”.⁴⁶⁵ B. Hrabak točno napominje da nisu svi stočari i pastiri u unutrašnjosti Balkanskog poluotoka nazivani Vlasima. “*Arbanasi su bili tipični stočari, a nikad nisu zvani Vlasima. Bugarski vladari Asen i Petar su mogli zaista biti Vlasi i govoriti vlaški.*”⁴⁶⁶ Činjenica je da su se Vlasima na Balkanu nazivali i stanovnici koji su govorili slavenskim jezikom. U literaturi se ističe kako je još “*Ana Komnenova upotrebljavala reč ‘Vlah’ označavajući negrčka plemena u prvom redu Slovene i Romane. S tim je u logičnoj vezi kasnije označavanje tom reči svih pastira i seljaka u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva.*”⁴⁶⁷ Ana Komnena (1083.-1148.), Georgios Pahimeros (1242.-1310.), Niketas Akominatos Honijat (XIII. stoljeće) i neki drugi bizantski pisci upotrebljavaju izraz *Vlah* “*da bi njime označili negrčka plemena Balkanskog poluostrva, tj. Slovene i Rumune. Tako Honijat i njegovi savremenici bugarske careve Asena i Petra kao i Bugare nazivaju Vlasima, a njihov jezik vlaški*”.⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Flavia Giadrini, *Morlacchi e “morlacchismo”*. Tesi di laurea. Università degli studi di Padova, Facoltà di lettere e filosofia. Padova, 1986/1987., str. 2.

⁴⁶⁵ Nikola Vukčević, *Etimologija pojma Vlah i njegova razna značenja*. Knjiga: *Predmet i metod izučavanja patrijarhalnih zajednica u Jugoslaviji*, CANU, Titograd, 1981, str. 329-330.

⁴⁶⁶ B. Hrabak u pismu piscu iz Beograda od 24. svibnja 1989.

⁴⁶⁷ Miroslav Draškić, *Narodna kultura uže Srbije u svetlosti etničkog mešanja poromanizovanog (vlaškog) i slovenskog stanovništva*. Radovi XI. savjetovanja etnologa Jugoslavije, Muzej grada Zenice, Zenica, 1970, str. 87.

⁴⁶⁸ N. Vukčević, *Etimologija pojma Vlah...*, nav. dj., str. 334. O Vlasima na Balkanu posebno usporedi: Nicoara Beldiceanu-Steinherr Irene, *Quatres actes de Mehmed II concernant les Vlaques des Balkans slaves*. Südost-Forschungen, München 1965, tom XXIV, str. 103-118.; Nicoara Beldiceanu, *Sur les Valaques des Balkans slaves a l’epoque ottomane (1450-1550)*. Revue des etudes islamiques, Paris, 1966, tom XXXIV, str. 83-132.; Matei Cazacu, *Les Valaques dans les Balkans occidentale (Serbie, Croatie, Albanie, etc)*. U: *Les Aroumains*. Institut National des langues et civilisations orientales, Centre d’étude des civilisations de l’Europe centrale et du Sud-Est, Paris, 1989, str. 79-93.

Vlasi se u srednjovjekovnim vrelima na balkanskom prostoru označuju kao posebnost, koja se u historigrafiji tretira ne samo u etničkom smislu⁴⁶⁹, nego i kao zanimanje.⁴⁷⁰ Dobrescu Valerian posebno navodi mišljenje Nicoara Beldiceanua kako prema nekim vrelima za područje Bosne u XV. stoljeću naziv “Vlah” ponekad ima etničko značenje, a ponekad mjesto u kojem su Vlasi stanovali, ili pak samo zanimanje (stalež).⁴⁷¹

2.

VLASI U HRVATA

Prema navodu Ivana Lucića u dokumentima iz Dalmacije ne nalazi se naziv Vlah prije 1300 godine.⁴⁷² U povelji hrvatskog kralja Krešimira, koja je datirana u Biogradu 8. srpnja 1071. godine, spominje se selo Vlašić na otoku Pagu (“*uillas Pagi: Pecani, Murowlani, Wlasicr*”). Međutim, “*diplomatičko-paleografska i historička analiza mnogih autora pokazuje da se radi o očitom flasifikatu.*”⁴⁷³

Ivan Ostojić misli da su Hrvati poznavali naziv *Vlasi* vjerojatno već od IX. stoljeća “*što možemo neizravno zaključiti iz tipično vlaških osobnih imena u ispravama toga stoljeća*”.⁴⁷⁴ Međutim, takvo zaključivanje nije uvjerljivo. Anto Babić spominje i mogućnost da su na primjer nazivi

⁴⁶⁹ Špiro Kulišić napominje da se u katorskim vrelima krajem XIV. st. ne spominju ni Srbi ni Hrvati, nego uz Turke i Slavene, najčešće Vlasi, koji se pišu velikim slovom i koji se sami nazivaju Vlasima i da zato ta oznaka ima etničko značenje. (Špiro Kulišić, *O etnogenezi Crnogoraca*. Pobjeda, Titograd, 1980, str. 26, 87.)

⁴⁷⁰ Skender Gashi na primjeru spomena vlaških katuna iz okolice Dubrovnika (iz XIV i XV. stoljeća) zaključuje “*da atribut vlah u njemu upozorava na djelatnost a ne i na etničku pripadnost žitelja tih stočarskih naselja*”. (S. Gashi, *Albansko-vlaška simbioza u svjetlu onomastike*. U: *Onomastica jugoslavica*. JAZU, Razred za filologiju knjiga 10, Zagreb 1982, str. 52.)

⁴⁷¹ Dobrescu Valerian, *Ius valachicum im osmanischen Reich*. U: *Beiträge zur sprachlichen, literarischen und kulturellen Vielfalt in den Philologien*. Festschrift für Rupprecht Rohr zum 70. Geburtstag. Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1992, str. 623.

⁴⁷² Giovanni Lucio, *Dei Vlasi*. U: *Storia del Regno di Dalmazia e di Croazia*. Edizioni Lint, Trieste, 1983, str. 668.

⁴⁷³ *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*. Sv. 1: Listine godina 743-1100 / uredio Marko Kostrenčić. Zagreb: JAZU, 1967, str. 123-124. Karakteristike pisma upućuju da je ova isprava napisana krajem dvanaestog ili početkom trinaestog stoljeća. (*Diplomatički zbornik*, nav. dj., str. 123.)

⁴⁷⁴ Ivan Ostojić, *Vlasi u Hrvatskoj*. Vlastita naklada, Krapina, 1974, str. 72-74.

Kulin i Kotroman “*vlaška imena*”.⁴⁷⁵ Ako bi ovo razmišljanje bilo točno to bi značilo, da su u doba bana Kulina i Kotromanića, srednjovjekovnom Bosnom vladali Vlasi. Sigurno je da su se imenima na koja upućuju Ostojić i Babić stvarno nazivali starosjeditelji u Hrvatskoj i Bosni, ali ne postoje pisana vrela iz kojih bi se moglo zaključiti da su se njihovi nosioci smatrali ili nazivali Vlasima. Iz jednoga vrela iz godine 1235. može se zaključiti da se tada ni bosanski pastiri nisu nazivali vlasima. U čl. 3 *Prvoga rogozničkog zakona* od 5. travnja 1235. godine stoji: “... a došlo je ovamo i drugih deset pastira iz Bosne, koje smo ubrojili među gornju dvadesetoricu robova i naznačili u njihovom broju, da nas služe, iskrče i obrađuju ove zemlje za naše plemenito življenje.”⁴⁷⁶

Ako su u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i Bosni do XIII. stoljeća postojali i stanovnici nazivani Vlasi koji su govorili i nekim neslavenskim jezikom onda je njihov broj u odnosu na ostalo stanovništvo bio neznatan. To se posebno može zaključiti iz izvještaja Rajmunda od Agilesa o prolazu križara kroz Hrvatsku za I. križarskog rata 1096. godine u kojemu se navodi: “*Dalmacija je kraj, koji se pruža između Ugarske i Jadranskoga mora, i ima četiri metropole: Jazaru (Zadar) i Salonu, koja se drugim imenom naziva Split, Antibar (Bar) i Raguzu (Dubrovnik)... Stanovnici žive jedino od stada i krda, osim malo njih, koji nastavaju morske obale. Ti se razlikuju od drugih i običajima i jezikom, a imaju latinski jezik, dok ostali upotrebljavaju slavenski jezik i barbarsko odijelo.*”⁴⁷⁷ Iz ovoga vrela jasno proizlazi da se u XI. stoljeću u malim priobalnim mjestima govorilo latinski, a u veoma velikom zaleđu samo slavenskim jezikom. To znači da stočari u hrvatsko-bosanskom zaleđu, koje slično opisuju Vilim Tirski i Rajmund od Agilesa, nisu bili romanizirani, odnosno da nisu govorili nekim neslavenskim jezikom.

Temeljni dio najranijega hrvatskog vrela, koji spominje Vlahe, poznat je kao *Libellum Gothorum, quod latine Sclavorum dicitur regnum*, i nastao je najkasnije do svršetka XII. stoljeća. U petoj glavi latin-

⁴⁷⁵ Anto Babić, *Društvo srednjovjekovne bosanske države*. II. Vlasi. U: *Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine*. I. Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države. ANU BiH Posebna izdanja knjiga LXXIX, Odeljenje društvenih nauka knjiga 17, Sarajevo, 1987, str. 46.

⁴⁷⁶ Miroslav Pera, *Prvi rogoznički zakoni*. Poseban otisak iz Zbornika radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. XX-XXI/1983-1984, Split, 1983-1984, str. 161.

⁴⁷⁷ Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Školska knjiga, Zagreb, 1972, str. 84.

ske redakcije ovoga spisa, kada se priča o osvajanjima *Vulgara*, navodi se (u hrvatskom prijevodu) i ova rečenica: “*Zatim osvajajući zauzmu cijelu Makedoniju; potom čitavu pokrajinu Latina, koji se u ono doba zvalahu Rimljani (,Romani’), a sada se zovu Morovlasi, to jest Crni Latini.*”⁴⁷⁸ U istoj glavi hrvatske redakcije ovoga vreća ta rečenica glasi: “*Posli obujasha Sledusiju i pojdoše u Macedoniju, i nju prijasha i svu zemlju latinsku, ki se onda (za) Rimljane držahu, a sada se zovu Črni Latini, kih cesar s onimi ima mnogo rvanje.*”⁴⁷⁹ Dakle prema ovom spisu *Crni Latini (Morovlasi)* prvotno su nazivani i *Romanima*,⁴⁸⁰ a u kasnijoj se latinskoj redakciji *Romani - Latini* identificiraju s pojmom *Vlah*. Međutim, iz ovoga navoda ne proizlazi da su u srednjovjekovnoj Hrvatskoj (posebno u dalmatinskim gradićima) i Bosni do doba nastajanja ovoga vreća stanovnici identificirani s nazivom Maurovlasi. Naziv *Romani* odnosio se na sve podanike carstva od kojih najveći dio na Balkanu nikad nije bio romaniziran. Stanovnici primorskih (posebno dalmatinskih) mjesta nazivali su se, kako svjedoče vreća, Latini, ali nikada nisu označeni u tim vrećama vlaškim imenom. “*Po mišljenju P. Skoka, Latinska zemlja (provincia Latinorum), koju u XII vijeku spominje Dukljaninova hronika, mogla je biti ili Mizija, ili Tesalija, ‘provincija Romejaca’. Za Vlahe, stanovnike ove provincije, Dukljanin kaže da su se ranije nazivali Romani, a u*

⁴⁷⁸ “*Igitur impugnantēs Sylloduxiam, expugnaverunt eam Inde debellando ceperunt totam Macedoniam; post haec totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Moroulachi, hoc est Nigri Latini vocantur.*” (Ivan Mužić /priredio/, *Hrvatska kronika 547. - 1089.* / V. izdanje, Marjan tisak, Split, 2002, str. 140.)

⁴⁷⁹ I. Mužić, *Hrvatska kronika*, nav. dj., str. 64.

⁴⁸⁰ Porfirogenet razlikuje stanovnike koje naziva Romaei od Romana. “*Romani su mu u dalmatinskoj temi: u gradovima...; oni su mu i predslovensko (odnosno predavarsko) stanovništvo Hrvatske, Srbije, Zahumlja, Neretve i Duklje. Romaei su mu Grci.*” (P. Skok, *Kako bizantinski pisci pišu lična i mjesna slovenska imena*. Starohrvatska prosvjeta. N. s., sv. 1/1927, broj 1-2, str. 63.) Romani su prvobitno bili građani Rima. “*Romanus in älterer Zeit, Latinus seltener und vorwiegend jünger ist die Bezeichnung dafür in lateinisch geschriebenen Quellen.*” (Milko Kos, *Vlahi in vlaška imena med Slovenci*. Glasnik Muzejskoga društva za Sloveniju. Ljubljana, god. 20, 1939, str. 235.) Josef Rungg uvjerljivo tumači pojam *Romani* u smislu da je označivao pripadnike različitih naroda i etničkih grupa koje su nekada bile pod rimskom državom. (J. Rungg, *Ortsnamen der Goten, Römer, Franken in Rätien, Noricum, besonders Tirol*. Universitätsverlag Wagner, Innsbruck, 1963, str. 131.)

*njegovo vrijeme da se zovu Morovlasi, to jest Crni Latini.*⁴⁸¹ Branimir Gušić točno zaključuje: “Die Gegend, aus der sie ursprünglich gekommen sind, sind die Gebirge der zentralen Balkanhalbinsel, von den Rhodopen im Osten bis zum Epiros im Westen. Ihr Zentrum breitete sich im 10. Jahrhundert zwischen dem Prespasee, und Kastoria in Makedonien aus und war als *Μεγάλη Βλάχια* – *Velika Vlaška* bekannt. Die Chronik von Epiros erwähnt eine griechische Walachei und in den Lebensgeschichten der serbischen Könige von Erzbischof Danilo wird erzählt, wie König Milutin einen walchischen Staat ‘*državu zemlje Vlahiotske*’ bekriegte. Diese schwarzen Wlachen werden hier schon von dem byzantinischen Schriftsteller Kedren, Pachimer und Ana Komnena erwähnt... Sie sind nur für den Nahkampf leicht bewaffnet mit Lanzen und Axt und in Mäntel aus schwarzer Wolle gekleidet. Diese schwarz gekleideten Hirten erwähnt auch der Priester von Doclea, als ‘*nigri latini*’, gegenüber den sonst licht bekleideten ‘*latini albi*’.”⁴⁸²

Hrvati su se po doseljenju, kako navodi Toma Arhiđakon, stopili s dijelom starosjeditelja. Dakako da su se neki od tih starosjeditelja, na prostorima koje su osvajali Hrvati, mogli nastaviti u planinama baviti stočarenjem, od čega su mnogi od njih i ranije stoljećima živjeli.⁴⁸³ Taj dio starosjeditelja, uglavnom stočarskog zanimanja, mogao je kasnije

⁴⁸¹ Špiro Kulišić, *Neki etnički problemi u predanjima o starom stanovništvu dinarske oblasti*. ANU BiH, Godišnjak knjiga V, Centar za balkanološka ispitivanja knjiga 3, Sarajevo, 1967, str. 236. Toponimi i osobna imena s korijenom “maur” (crn) osobito su mnogo proširena na teritoriju Makedonije, Tesalije i Južnoga Epira. (Litavrin G. G., *Vizantija i Slavjane*. Aleteija, Sankt-Peterburg, 2001, str. 161.)

⁴⁸² B. Gušić, *Wer sind die Morlaken in adriatischen Raum?* Balcanica, SANU, IV./1973, str. 459.

⁴⁸³ Po svim dijelovima Balkana stoljećima se živjelo od stočarstva. “Na osnovu prai-
storijskih arheoloških nalaza na području Like i Primorja, naročito onih u okolini
Velebita, može se utvrditi da su ondašnji ilirski stanovnici bili sezonski stočari i da
se stočarska kretanja Liburna i Japoda na relaciji planina-primorje i obrnuto mogu
rekonstruisati i uporediti sa savremenim stočarskim migracijama koje ne pokazuju
nimalo odstupanja ni razlike u pogledu marš-rute kretanja.” (D. Antonijević, *Ob-
redi i običaji...*, nav. dj., str. 36.) U *De admistrando imperio*, dakle sredinom X.
stoljeća, opisuje se neretvanska *Paganija*, spominju se otoci Mljet, Korčula, Brač i
Hvar, a posebno se navodi da ti stanovnici posjeduju svoja stada i da od njih žive.
(Božidar Ferjančić /obradio/. *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije*. Tom
II. SAN, knj. CCCXXIII, Vizantološki institut knj. 7, Naučno delo, Beograd, 1959,
str. 35.)

biti od Hrvata nazivan i Vlasima.⁴⁸⁴ Oni se dugo vremena tijekom srednjeg vijeka nisu morali miješati s Hrvatima sve dok su mogli živjeti u svojim posebnim skupinama kao transhumantni stočari.⁴⁸⁵

Ne može se potvrditi pretpostavka da su starobalkanski stanovnici posebno u dalmatinskom zaleđu i srednjovjekovnoj Bosni bili u antičko doba romanizirani. Postoje autori koji dokazuju da je samo puko zamišljanje, posebno nekih jezikoslovaca bez interdisciplinarnoga pristupa, da su prvobitni starosjeditelji na zapadnom Balkanu bili od malobrojnih doseljenika sa sjevera slavenizirani.⁴⁸⁶ Na današnjem hrvatskom i bosanskom teritoriju prevladava antropološki tip čovjeka identičan ljudskom tipu iz željeznog doba na istom prostoru. Posebna genetička istraživanja definitivno su potvrdila da u današnjih Hrvata i Bošnjana postoji samo oko jedne trećine gena *sklavinskih* doseljenika s europskog sjevera. Profesor Ivan Jurić na temelju istraživanja velikog broja od 188 uzoraka o rezultatima genetičke strukture Hrvata, zaključio je ovo: “*Postalo je nedvojbeno da je Hrvatima daleko najveći broj predaka autohton i prisutan na ovim prostorima od paleolitika... Na osnovu podataka za ove tri županije, može se zaključiti da je u Lici na nekadašnjem području Japoda i na podvelebitskoj obali, području nekadašnjih Liburna nađen znatno veći udio slavenske haplogrupe R1a (Eu19), nego je to prosjek Hrvatske... Starosjedioci u središnjoj Hrvatskoj imaju najviše slavenske haplogrupe R1a (Eu19). To se posebno odnosi na Posavinu... Možemo zaključiti da haplogrupe I(Eu7+Eu8), koju sam nazvao hrvatskom imaju*

⁴⁸⁴ U izvoru iz 1433. godine imamo ovakove stilizacije: “*vsí dobri Vlasi... v Hrvatih’*”; “*da niedan Vlah’ mei nami naš’ brat’ hrvackih Vlahov*” (Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*. Školska knjiga, Zagreb, 1972, str. 278.)

⁴⁸⁵ “*Nomadizam kao starije stanje stočarenja u balkanskim zemljama vezuje se za antički period i rani srednji vek. U balkanskim zemlja, na primer u XIV. veku, nije moglo više biti nomadizma, jer su i planine dobile svoje gospodare: vladara, crkvu ili osamostaljene oblasne gospodare.*” (Bogumil Hrabak, *Iz starije prošlosti...*, knj. II, nav. dj., str. 41.)

⁴⁸⁶ Usp. na primjer: Eduard Boguslawski, *Einführung in die Geschichte der Slaven*. Verlagsbuchhandlung von Hermann Costenoble, Jena, 1904, str. 135.; E. Boguslawski, *Methode und Hilfsmittel der Erforschung der vorhistorischen Zeit in der Vergangenheit der Slaven*. Verlag von Hermann Costenoble, Berlin, 1902, s. VI + 144.; Gjuro Szabo, *Starosjeditelji i Hrvati*. Laus-Kupola, Split, 2002, str. 168.; Valentin Putanec, *Ubikacija klasičnih toponima Sisopa i Soroga u Zagreb i pitanje prisutnosti Slavena na Balkanu u I. st. naše ere*. Vlastita naklada, Zagreb, 1992, str. 16.; I. Mužić, *Hrvati i autohtonost na teritoriju rimske provincije Dalmacije*. VII. izdanje. Knjigotisak, Split, 2001, str. 582.

najviše Hrvati 50%, zatim Bošnjaci 48,20%, slijede Srbi s 35,80%, a najmanje je imaju Slovenci... Genetička otkrića nedvojbeno dokazuju da je najveći broj predaka, može se reći, svih Hrvata paleolitskog i mezolitskog podrijetla.”⁴⁸⁷

Gotovo je nemoguće zamisliti da su malobrojni sklavinjski doseljenici uspjeli nametnuti nadmoćnoj većini balkanskih starosjeditelja svoj jezik. “Puka je nacionalna taština, kad se tvrdi i vjeruje, da su Hrvati i Srbi poslavenili Balkan, da su nametnuli svoj slavenski jezik i slavensko ime. To godi čuti, ali je teško dokazati. Nijedan narod nije nametnuo svoj jezik osvojenomu narodu i zemlji. Hrvati i Srbi su nametnuli samo svoje ime onima, koje su podvrgli time što se je njihovim imenom prozvala država, koju su osnovali. Croatia, Servia, kako imamo Bulgaria, Francija, Burgundija, itd. Ali jezik?! Taj je plod asimilacije.... Onih sedam ili osam župa ili tribusa mogli su brojiti najviše sedam ili osam hiljada glava. Oni su mogli svojim vrlinama vojničkim osvojiti zemlju, ali nije moguće pomisliti da bi oni bili kadri asimilirati sebi brojne heterogene narode. Šaka ljudi se može namenuti za gospodara i velikoj mirnoj masi bez obrane; ali je ne može nikako progutati i pretopiti u manjinu. U pitanjima asimilacije broj je odlučan. Manjina se može dugo opirati uticajima milieua, uticajima većine, ali ona nikako ne može apsorbirati većinu. Do sada je uvijek većina apsorbirala manjinu.”⁴⁸⁸

Vlaški naziv u nekim hrvatskim krajevima nose potkraj srednjega vijeka i pastiri u planinama, bolje rečeno, njih gradsko i prigradsko stanovništvo naziva Vlasima. “Rečeni Vlasi, odnosno Morlaci”, u ispravama iz prve polovice XIV. stoljeća tretiraju se i kao “pastiri u planinama koje dijele Bosnu od Hrvatske”.⁴⁸⁹ Starosjeditelji iz Bosne, smatrani bosanskim Vlasima i kada stvarno nisu bili Vlasi, posebno dolaze i u kopnenu Dalmaciju usporedno s nastojanjem bosanskog kralja Tvrtka I. da zavlada Dalmacijom. Navodi se da katuni u sjevernoj Dalmaciji (osim

⁴⁸⁷ I. Jurić, *Podrijetlo Hrvata. Genetički temelji autohtonosti*. Zagreb, 2010. Rukopis u tisku. I. Jurić zaključuje s obzirom da je “haplogrupe I među Hrvatima oko 50%, tada pričiće o doseljenju u 7. stoljeću ili o iranskom podrijetlu Hrvata postaju smiješne, a osobe koje ih pričaju i o tome pišu, mogu se nazvati svakako, ali ne znanstvenicima”. (I. Jurić, *ibid.*)

⁴⁸⁸ K. Šegvić, *Oko rođenja Hrvatske po Tomi Splićaninu i narodnoj pjesmi*. Hrvatsko kolo za god. 1927. i 1928., Zagreb, 1928, s. 224-226.

⁴⁸⁹ Ivan Lučić, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*. I, Čakavski sabor, Split, 1979, str. 623.

jednoga) u posljednjem desetljeću XIV. stoljeća nisu bili iz Hercegovine, nego iz Bosne ili tadašnje Hrvatske, koja je obuhvaćala i Donje kraje, to jest današnju Bosansku krajinu.⁴⁹⁰

Naziv Vlah, posebno od XIV. i XV. stoljeća, označuje i na hrvatskom prostoru, uz stočare, dijelom i vojnike najamnike i oni su kao takvi uživali posebne povlastice. Tako se Vlasi u Dalmaciji spominju 1322. godine kao vojnici bana Mladena II. Šubića u bitci kod “*Bliske*”⁴⁹¹, a za bitke kod Krke 1324. godine vojska Mladenova brata Jurja II. Šubića sastojala se od Poljičana, Vlaha i Bošnjaka. D. Mandić navodi kako se drži da su Vlasi iz prve bitke 1322. godine potjecali iz Bosne, ali da se to ne može reći za one iz 1324. godine. On misli da su Vlahe u dalmatinsku Hrvatsku doveli banovi Pavao I. Šubić (1278.-1312.) i njegov sin Mladen II. (1312.-1322.) iz Bosne i Zahumlja, i to u vojničke svrhe. D. Mandić zaključuje da su oni početkom XIV. stoljeća doveli iz Bosne i Zahumlja veći broj Vlaha i naselili ih na kraljevskim i banskim dobrima oko gornje Cetine i drugdje uz obvezu da će im služiti u vojničkim potrebama. Iz pisma Ljudevita Velikoga Ivanu Nelipiću od 21. studenoga 1345. godine stalni broj Vlaha (“*Olachi*”) nalazio se na kraljevskim dobrima oko gornjega toka rijeke Cetine, a 1357. godine Vlasi su i u okolini Šibenika. Iz povelje bana Nikole Seča od 25. ožujka 1362. godine spominju se deset puta Morovlasi (*Morovlachi*) koji su iz zagorske Dalmacije sišli na zimovanje u okolicu Trogira.⁴⁹²

U predtursko vrijeme (posebno u prvoj polovini XV. stoljeća) glavne naseobine Vlaha u hrvatskim zemljama nalazile su se između Trogira, Šibenika i Dinare, s jačim uporištima u Kninu, Vrlici i Nutjaku kod Sinja, a zatim u Lici i Krbavi.⁴⁹³ “Zakon” o povlasticama za cetinske Vlahe potječe iz XIV. stoljeća kada su došli u službu kneza Ivaniša, a sačuvali su svoj povlaštenu položaj i u XV. stoljeću.⁴⁹⁴ B. Hrabak, navodi da su cetinski Vlasi u velikoj mjeri doseljeni hercegovački Vlasi koji su doni-

⁴⁹⁰ B. Hrabak, *Iz starije prošlosti...*, Knj. II, str. 88

⁴⁹¹ Miha Madijev, *Historija*. U: *Legende i kronike*, Splitski književni krug, Split, 1977, str. 175.

⁴⁹² Svi podatci iz ovoga pasusa navedeni su prema: D. Mandić, *Postanak Vlaha*, nav. dj., str. 551-553.

⁴⁹³ D. Mandić, *Postanak Vlaha*, nav. dj., str. 551-553

⁴⁹⁴ N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest...*, nav. dj., str. 278.

jeli i svoj govor.⁴⁹⁵ Cetinski Vlasi lučili su se od Hrvata kao većinskog stanovništva tako da ni 1436. godine nisu dopuštali da im cetinski knez postavi Hrvata za vojvodu niti da im na njihovu sudu može biti sudac Hrvat.⁴⁹⁶ Iz ovoga izvora proizlazi da su se cetinski Vlasi dijelili na one koji stalno žive na selu i na one koji su za vojnu službu. Ovi cetinski Vlasi razlikuju se i od Srba, kako to potvrđuje isto vrelo iz 1436. godine koje uz njih posebno spominje Srbe.⁴⁹⁷ Cetinski Vlasi nose i katolička imena. Vlasi u Hrvatskoj “*imaju u velikoj većini hrvatska narodna imena*”,⁴⁹⁸ a to prevladavanje hrvatskih imena u Vlahu potvrđuje da su ti Vlasi govorili hrvatskim jezikom.⁴⁹⁹ Ovi cetinski Vlasi podizali su i ukrašavali stečke četrdesetih godina XV. stoljeća. Kao cetinski Vlasi spominju se i Kustražići 1436. godine u *Zakonu*, koji je za njih te godine u Klisu potvrdio “*Hanž Frankapan... ban Dalmacije i Hrvat.*”⁵⁰⁰ U Cisti (prema

⁴⁹⁵ “*Kod ličkih vlahu u pogledu jezika imamo dve kategorije: ikavci su zaista domaći i oni nisu morali biti romanizirani ili su rano pohrvaćeni; drugi su ijekavci, koji su s pravoslavnim vlasima došli u XVI. st. iz Hercegovine.*” (B. Hrabak u pismu autoru iz Beograda od 24. V. 1989.)

⁴⁹⁶ “*I da ne drže Hrvati Vlahov mimo jednoga bravara (pastira).*” (N. Klaić, *Izvori*, nav. dj., str. 280-281.)

⁴⁹⁷ “*I da ne more odati (tužiti) najamnik (plaćenik) ni lovas (konjušar) na gospodara, i Srblin da ne more odati na Vlahu, ni Vlah na Srblina.*” (N. Klaić, *Izvori*, nav. dj., str. 281.)

⁴⁹⁸ Ivan Ostojić, *Prilog onomastici šibenskog kraja. I (Antroponimi)*. Vlastita naklada, Krapina, 1980, str. 28. Mnoga imena Vlahu (Danilo, Ninoje, Piavić, Martin Dehoničević, Radić Guljević, Radmil Babić, Mozgota Guljević, Radovan Skalić, Matija Terehimčić, Tome Kalčić, Bartol Trhunac, Toma Garčić, Milovan Pilipović, Jakov Radković, Ivan Pavlović) nalaze se u ispravama koje je objavio Radoslav Lopašić. Usp. R. Lopašić, *Bihać i Bihaćka krajina*. II. izdanje, MH, Zagreb, 1943., str. 236-237; R. Lopašić, *Hrvatski urbari*. I. JAZU, vol. V, Zagreb, 1894, str. 8-12, 381-382, 408-409.

⁴⁹⁹ “*Pre svega, u to vreme Hrvati, kao katolici, ređe nose narodna a znatno više katolička imena. Upravo tim narodnim imenima se i izdvajaju Vlasi od svoje čisto hrvatske sredine. Vlasi, koji su rano primili katoličanstvo, i u tom se pogledu ne razlikuju od Hrvata, tj. i oni pretežno nose katolička imena.*” (B. Hrabak u pismu piscu iz Beograda od 24. svibnja 1989. godine.) Gotovo se ne može ni pretpostaviti da bi ti Vlasi, koji se još nazivaju *hrvatski Vlasi* ili *Vlasi u Hrvata* i koji imaju hrvatska imena govorili i nekim “romanskim jezikom”. Samo je dio kasnijih doseljenika iz istočnih balkanskih krajeva govorio posebnim “vlaškim jezikom” koji se shvaćao kao sinonim za latinski jezik (npr. u Bartola Kašića) ili za talijanski jezik (npr. u Ivana Tomka Mrnavića).

⁵⁰⁰ N. Klaić, *Izvori*, nav. dj., str. 278-281.

Imotskom) pokopan je pod jednim sljemenjakom Herko Kustražić (sin Jur/o/ja), a poslije njegove smrti i u blizini njegova groba, pod drugim sljemenjakom njegova “dobra žena” Vladna Kustražić.⁵⁰¹

“Kad se 1487. godine na kninskom plemićkom sudu raspravljalo da li neka sela u istom komitatu pripadaju hrvatskim plemićima Keglevićima ili Vlasima, onda je Keglević zatražio od kninskih sudaca da odgovore tko sve ‘iuxta consuetudinem Croatiae’ smije svjedočiti na sudu. Plemeniti Hrvati odgovaraju bez oklijevanja da to smiju činiti samo ‘homines nobiles bone opinionis et fame et non coloni simplices sive Wolahi’... U Hrvatskoj se, prema tome, u XV. st. termin vlah upotrebljava uglavnom u dvostrukom smislu: vlah je ili colonus simplex ili Wolahus regalis. S njim se, kao što ćemo još vidjeti, izjednačuju i neki Vlasi na vlastelinstvima hrvatskih velikaša. Slična je upotreba termina vlah i u XIV. st., samo s tom razlikom što se tada još osjeća njegovo podrijetlo. Naime, Vlah, Lah ili Latinus znači i u hrvatskim zemljama prvotno stranca uopće, a zatim se termin sužava i specificira. Zbog toga i postaje, uglavnom, sinonim za balkanskog stočara... nema sumnje da cetinske Vlahe treba ubrojiti među velikaške podložnike, dok lički Vlasi pripadaju ‘svetoj kruni kraljevstva ugarskog v Hrvatih’, oni su, dakle, kraljevski Vlasi. No, to nisu i jedini poznati primjeri, jer se već odavno zna u historiografiji za grupu kraljevskih Vlaha Šiglanovića u kninskoj županiji. Oni su već 1365. godine ‘Olachi domini nostri regis in regno Croacie’, a Šišić je 1938. godine upozorio na Žigmundov privilegij izdan 1405. godine. Butku Brančiću, koji je tada ‘Walahorum nostrorum regalium in regnis nostris Dalmatie et Croatiae wayvoda’. Novi podaci na koje smo naišli u Zadarskom notarskom arhivu omogućili su nam da utvrdimo da je broj velikaških Vlaha veći... Kraljevski Vlasi (Olahi domini nostri regis, Wolachi banatus regni Croatiae) žive u drugoj polovici XIV. i u XV. st. u dvije kraljevske županije: ličkoj i kninskoj... Njihova je prednost pred hrvatskim plemićem upravo u tome da pod ‘svetom krunom ugarskom’ vojuju pod svojim zapovjednicima, što je bila povlastica koju hrvatski plemić ne može dostići.”⁵⁰²

⁵⁰¹ Ivan Petričević, *Prilog poznavanju stećaka zapadnog dijela Imotske krajine*. U: *Imotski zbornik*, sv. 3, MH, Imotski, 1995, str. 151-157.; I. Petričević, *Iz lovrečke prošlosti*. U: *Lovrečki libar*. Društvo lovrećana u Zagrebu, Zagreb, 1999, str. 26-30. Usp. Marijan Lozo, *Dva stećka iz Ciste*. Imotska krajina (Imotski), XVI/1985, 342-343, 8. (Broj od 1. travnja 1985.)

⁵⁰² Nada Klaić, *Položaj Vlaha u XIV. i XV. stoljeću u hrvatskim zemljama (prema štampanoj građi i novim podacima iz Zadarskog notarskog arhiva)*. Akademija nauka i

Poslije turskih osvajanja, posebno u XVI. stoljeću “*Vlasima se... moglo postati voljom fiska*”, a u Srijemu i srednjoj Slavoniji “*u dva deftera džizije /1555. i 1581) javlja u naslovu ime ‘Vlasi’ za čitavo kršćansko seosko stanovništvo, uključujući čak i ono mađarsko, dok se ‘pravi’ Vlasi uopće ne popisuju (jer ne plaćaju glavarinu).*”⁵⁰³

S vremenom su “Vlasima” u Bosni i Dalmaciji posebno nazivane osobe pravoslavne vjere i to se održalo do u drugu polovinu XIX. stoljeća.⁵⁰⁴

Zaključak: U srednjovjekovnoj hrvatskoj državi za narodnih vladara postojali su Hrvati (u vrelima *Sclavini*), Latini u priobalnim gradićima i potomci raznih starosjeditelja koji su prihvatili ime Dalmati(ni).⁵⁰⁵ To znači da je stanovnika koji su nazivani Vlasi, ako su takvi uopće postojali u toj hrvatskoj državi, bio zanemariv broj.

3.

VLASI U BOSNI I HERCEGOVINI

U Bosni se Vlasi prvi put spominju u povelji bosanskog bana Ninoslava oko god. 1234. “*No to nijesu bili domaći Vlasi, nego oni iz srednjega Balkana, koje su Dubrovčani upotrebljavali kao prenosnike svoje trgovačke robe.*”⁵⁰⁶ Vrela u XIV. i XV. stoljeću razlikuju u Bosni Vlahe od Bošnjana (*Vlachy et Bosgniani*).⁵⁰⁷ Dubrovčani su stanovništvo oko Trebinja, Ljubinja i Gackoga smatrali u srednjem vijeku Vlasima. Tako se u dubrovačkim izvorima spominju 1376. godine “*Vlachi et Bosgnani*”, a godine 1454. zna se za “*Vlahe i druge Bosance*”.⁵⁰⁸ Vrela iz 1361.,

---

umjetnosti Bosne i Hercegovine. Radovi. Knjiga LXXIII. Odjeljenje društvenih nauka. Knjiga 22. Sarajevo, 1983, str. 107-111.

⁵⁰³ Nenad Močanin, *Turska Hrvatska: Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva do 1791. godine. Preispitivanja*. Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 84-85.

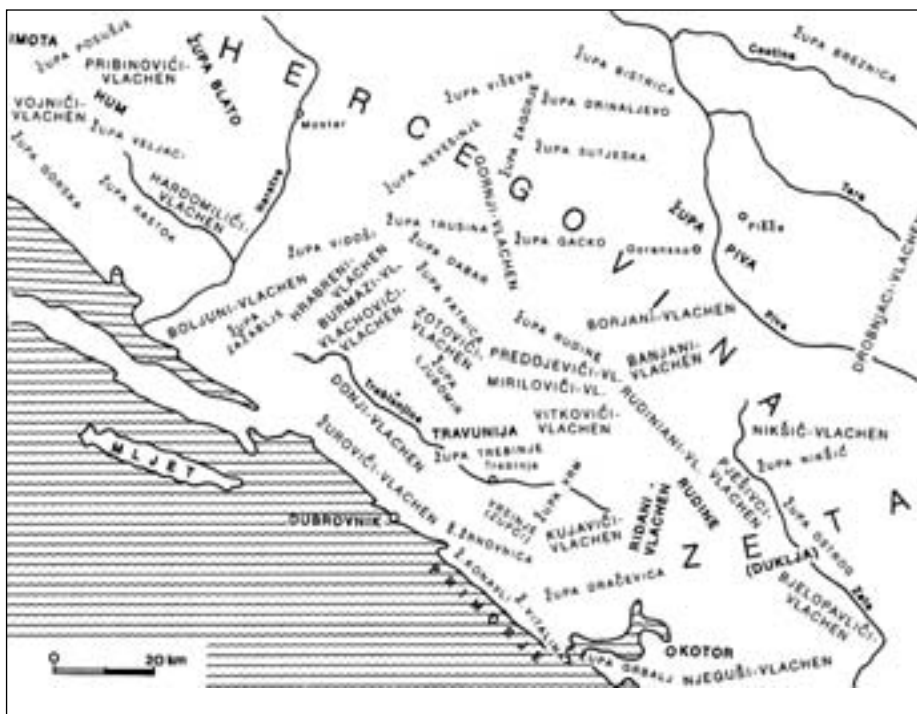
⁵⁰⁴ Usp. i: Gustav Weigand, *Die Aromunen*. Leipzig, Johann Ambrosius Barth, 1895, Band I, Elibron Classics, 2006. Pretisak izdanja iz 1895. Amazon Distribution, Leipzig, 2006, str. 273.

⁵⁰⁵ Usp. Ivan Mužić, *Nastajanje hrvatskog naroda na Balkanu*. Starohrvatska prosvjeta, III. Serija-svezak 35/2008, Split, 2008, str. 19-41.

⁵⁰⁶ D. Mandić, *Vlaška teza o B.-H. stećcima*. HR, godina XVI/svezak 2-4 (62-64), prosinac 1966, str. 237-246.

⁵⁰⁷ Š. Kulišić, *Neki etnički problemi u predanjima o starom stanovništvu dinarske oblasti*. ANUBiH, Godišnjak, knj. V, CBI, knj. 3, Sarajevo, 1967, str. 239.

⁵⁰⁸ Z. Mirdita, *Vlasi u historiografiji*. HIP, Zagreb, 2004, str. 110.

Vlaški katuni u srednjovjekovnoj Hercegovini. Iz knjige: Karl Kaser, *Hirten Kämpfer Stammeshelden*. Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar, 1992, str. 153.

1385., 1399., 1406., 1407., 1408. i 1417. godine spominju Vlahe bosanskih banova i kraljeva.⁵⁰⁹

Bitno je znati da su u Bosni mnogi od onih koji su kasnije nazivani Vlasima autohtoni još od antičkih vremena, ali je posebno važno da nema posvjedočenja da su se oni sami nazivali ili da su od drugih u Bosni bili nazivani Vlasima ili vlasima. “*Vojvoda Donjih Krajeva Juraj Vojsalić, bratić hercega Hrvoja, darujući neke posjede humskim knezovima, braći Jurjevićima, gospodarima zapadnog Huma, spomenuo je u darovnici 1434. god. i vlaška plemena Voihniće, Pribinoviće i Hardomilće. Poznato mi je da danas postoji u blizini Ljubuškog selo Hardomilje, selo Vojnići i selo Pribinovići kod Širokog Brijega. Jasno je da su posli-*

⁵⁰⁹ D. Mandić, *Postanak Vlaha*, nav. dj., str. 556. Godine 1403. spominju se “kraljevski vlasii”. (Marinov, V. *Raseljenje pastuhov-kočevnikov vlahov na Balkanskom poluostrvoje i za jago predjelami*. U: *Slavjano-vološke svjazi*. Akademija nauk Moldavskoj SSR, 1978, str. 173.)

je 1434. g. od ovih vlaških plemena nastala sela: Hardomilje, Vojnići i Pribinovići... Ovaj podatak iz povelje govori da je vlaško pleme Vojnići posjedovalo nekropolu 'Gračine'... Iz toga podatka zaključujem da je nekropola 'Gračine' (Vojnići) iz XIV i XV vijeka i da je pripadala samo pomenutim Vlasima. Iz izloženoga se vidi da je Vlaha bilo i u stočarskom predjelu Širokog Brijega i da je kulturni uticaj iz Vojnića ('Gračine') dopirao i do Širokog Brijega. Gornja tvrdnja nije nimalo čudna jer su Rimljani imali u Vojnićima (u 'Župnici') svoje veliko naselje i jedno drugo u Bigesti (na Humcu) u blizini vlaškog naselja Hardomilja, gdje se našlo nekoliko rimskih spomenika s natpisima. To znači da su Vlasi autohtoni na tom području i da ih Slaveni nisu mnogo uznemiravali iako su ih poslovenili."⁵¹⁰ B. Hrabak napominje kako je "Marko Vego u pravu da je u Zahumlju (Humu) bilo Vlaha ne samo pre Turaka nego i pre Bosanaca (treća decenija XIV st.)"⁵¹¹ Međutim, ne postoje potvrde koje potvrđuju da su se stari stanovnici Bosne (do doseljavanja pravih Vlaha i vlaha) sami nazivali Vlasima ili da su oni do tada bili tako od drugih nazivani.

D. Mandić navodi da se u poveljama srpskoga kralja Uroša I. (1243. – 1276.), koje je izdao pravoslavnoj Humskoj episkopiji (1243. i 1253. godine) Vlasi spominju u srpskim zemljama oko Lima, ali se ne spominju na imanjima stolačkoga područja od Bivoljega Brda kod Domanića do Stona na poluotoku Pelješcu. Prema D. Mandiću u tim se krajevima Vlasi Burmazi prvi put spominju 1305. godine, a Vlasi Zotovići u Ljubomiru (istočnom dijelu Zahumlja), spominju se 1313. godine što svjedoči da su se Vlasi doselili u Zahumlje krajem XIII. stoljeća, za srpske vladavine u ovim krajevima (1284. – 1304).⁵¹²

Hercegovački Vlasi doseljeni su iz Tesalije, Epira i Makedonije.⁵¹³ B. Hrabak zaključuje da su najznačajnija staništa "vlaha-romana" bila "u Tesaliji, odakle su i naši hercegovački vlasi"⁵¹⁴ Neki potomci tih doseljenih Vlaha, koji su govorili posebnim jezikom, mogu se po svojim imenima ili prezimenima i danas prepoznati.⁵¹⁵ Prva najstarija faza do-

⁵¹⁰ M. Vego, *Ljubuški*. ZM, Sarajevo, 1954, str. 32.

⁵¹¹ B. Hrabak u pismu autoru iz Beograda od 19. I. 2009.

⁵¹² D. Mandić, *Vlaška teza o B.-H. stećcima*. Nav. dj., str. 237-240.

⁵¹³ B. Hrabak, *Iz starije prošlosti...*, knj. II, nav. dj., str. 284.

⁵¹⁴ B. Hrabak u pismu piscu iz Beograda od 24. svibnja 1989. godine.

⁵¹⁵ "Na pravo podrijetlo ovih doseljenika upućuju nas i stara njihova porodična imena, mada su ona sačuvana u malom broju, jer su u Bosni i ta imena zamjenjivana patronimikomom, izvedenim po očevu imenu, zvanju ili zanimanju, ili hipokoristikomom po

seljivanja stočara u Hercegovinu nastala je dolaskom starobalkanskih katuna⁵¹⁶ “arbanaškog tipa” iz današnje Metohije, zapadne Makedonije i Albanije preko Zete i to najkasnije početkom XIII. stoljeća. Druga faza doseljivanja Vlaha u Hercegovinu povezana je s dolaskom bosanske vlasti oko 1330. godine kada se spominju vlaški katuni. “*Ti vlasi nisu bili arbanaškog porekla i pokazuju viši stepen organizacije; nisu poreklom od istog roda, nastupaju sa mnogo više slovenskih imena i oni doprinose punoj slavizaciji zatečenih ‘vlaha’ arbanaškog porekla. U Hercegovini kao deo bosanske države, u kojoj je feudalni sistem bio mnogo blaži nego u Vizantiji, bugarskoj i srpskoj državi, sve više dolaze nove vlaške grupe i tu, u Hercegovini, koja pruža i zimski boravak stoci, stvaraju neku vrstu nove ‘Vlahije’, posle one u Tesaliji, odakle je takođe bio izvestan broj skupina. Najživlje naseljavanje vlaha u Hercegovini tako traje od oko 1330. do oko 1420. godine. Pojava Turaka ubrzala je dobežavanje vlaha čak na Ston i dubrovačku teritoriju poslednje decenije XIV. veka. Vlasi Ugarci možda potiču iz ugarske države u Erdelju. Posle 1420. godine završava se proces teritorijalizacije hercegovačkih vlaha... Takva je bila situacija i u Crnoj Gori (tu se slažem sa prof. V. Čubrilovićem), gde su crnogorska takođe vlaška plemena sprečila dalje nadiranje arbanaških stočarskih grupa iz Albanije ili iz Metohije u današnje oblasti Crne*

---

*njegovu zavičaju, a vrlo često i nadimkom, koji su im nadijevali njihovi suseljni. Ipak među potomcima doseljenih Vlaha ima mnogo porodičnih imena sačuvanih iz doba njihovih seoba. Od velike množine imena evo nekoliko najznačajnijih: Banjani, Balac, Bilbija, Boban, Bokan, Banduka, Bencun, Belen, Bender, Besara, Bovan, Čokorilo, Darda, Doman, Drečo, Đerman, Gac, Gala, Jarakula, Kalin, Kešelj, Keser, Kočo, Kalaba, Kokoruš, Kosor, Lopar, Macura, Mataruga, Pađen, Palavestra, Punja, Riđan, Šola, Šolaja, Šabat, Šurla, Šatra, Škipina, Špira, Tubin, Taor, Tintor, te konačno razni Kecmani, Šikmani, Toromani, Šumani, Karani, Šurlani, Servani. Sva ta imena skroz su neslovenska i nehrvatska, a mogao bi ih protumačiti samo dobar romanista; ali se i ona slaviziraju u novije vrijeme nastavkom ic ili ović, ević.” (Ć. Truhelka, *Studije o podrijetlu*. MH, Zagreb, 1941, str. 41.) U XVII. stoljeću bilo je Vlaha koji su ljetovali na Vitorog planini i Kupresu, a zimovali u Makarskom primorju i oni su govorili “vlaškim” jezikom, bili su katoličke vjere, a pratio ih je jedan franjevac. (Miroslav Džaja, *Sa Kupreške visoravni. Otinovci - Kupres*, 1970, str. 20-21.)*

⁵¹⁶ Bratstvo je najčešće obuhvaćeno katunom. “*Katun bi, prema tome, bio organizovana ekonomska, socijalna i demografska zajednica kao i samo stanište biregionalnih i bisesilnih stočara, koji su u opštim feudalnim uslovima poštovali očinsku liniju srodstva. Katun je postao selo tek sa teritorijalizacijom Vlaha.*” (B. Hrabak, *Iz starije prošlosti...*, knj. II, nav. dj., str. 35.)

Gore.”⁵¹⁷ B. Hrabak posebno navodi da je 1530. godine ‘donja Bosna’ mogla kod starosjeditelja imati katoličku većinu i zato što su to do tada bili krajevi stare hrvatske države. Međutim, druga doseoba “*srpsko-mar-tološka, je zaista u to vreme (1530.) dolazila od Beograda i Smedereva... Nesumnjiva je činjenica sledeća: sa bosanskom vlašću dolaze u Neretvu i u Hercegovinu i bosanski vlasi, koji su uticali (od 30-ih godina XIV st.) na slavizaciju hercegovačkih vlaha. Za te bosanske vlahu se može tvrditi da su bili neromanizirani ili malo romanizirani.*”⁵¹⁸ Kada se spominje ove „bosanske vlahu“, koji su bili „neromanizirani ili malo romanizirani“ treba napomenuti da su to bili starosjeditelji za koje nije potvrđeno da su se oni u Bosni, do iseljenja iz Bosne, sami smatrali i nazivali vlasima.

Posljednjih godina XIV. stoljeća (1396. godine) počelo je i izjednačavanje pojma *Slaven* s pojmom *Vlah*, što bi ukazivalo na to da je kod Vlahu doseljenih u Hercegovinu već naveliko započeo proces “slavizacije”.⁵¹⁹

Migracije prastanovništva iz istočnog dijela Balkanskog poluotoka, do kojih je dolazilo prije provale Turaka, u nekim zapadno-balkanskim zemljama, bile su bez većeg značenja. Tih migracija bilo je mnogo više već u prvo vrijeme turske vladavine, ali ni tada nisu bile toliko velike da bi bitno mijenjale nekadašnji etnički sastav starosjeditelja u Bosni.⁵²⁰ D. Dragojlović zaključuje da do “*tada kao i kasnije sve do dolaska Turaka, nema u izvorima spomena o pravoslavnim vlasima u Bosni osim u starom*

---

⁵¹⁷ B. Hrabak, “Diskusija”. *Simpozijum Vlasi u XV i XVI vijeku (Sarajevo, 13-16. XI 1973.)* U: *Radovi ANU BiH*, knj. LXXIII, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 22, Sarajevo, 1983, str. 149-151.

⁵¹⁸ B. Hrabak u pismu piscu iz Beograda od 24. svibnja 1989. godine. “*Kad su se Bosanci spustili na more (treća decenija XIV st.) pridošli stočari su uticali na slavizaciju zatečenih Vlahu (jer su sami u Bosni pre slavizovani), a zatečeni Vlasi su im nametnuli ortodoksiju... Nisu svi Vlasi obavezno bili pravoslavni i nisu svi bili Srbi. Bilo je Vlahu katolika, patarena pa i muslimana, samo nisu svi u isto vreme apsorbirani od sredine u kojoj su živeli. Ta apsorpcija je bila najbrža na severozapadu, ali su seobe, tako karakteristične za zapadni Balkan, mutile tu stvarnost.*” (B. Hrabak u pismu piscu iz Beograda od 19. siječnja 2009.)

⁵¹⁹ Bogumil Hrabak, *Iz starije prošlosti...*, nav. dj., knj. II, str. 26.

⁵²⁰ “*Migracije su u Bosni tek u XVIII. st. počele menjati strukturu stanovništva, ali u kopnenoj Dalmaciji ta je izmena, i to bitna, izvršena još u prva turska vremena. Bukovica pa i Ravni Kotari (a doseljavanjem iz tih matica i primorski deo i otoci) su dobili novo stanovništvo, doseljeno iz Hercegovine. Treba upozoriti na otok Korčulu. To je nekad takođe bila čakavska regija; od kraja XVII. stoleća ona je štokavska.*” (B. Hrabak u pismu piscu iz Beograda od 24. svibnja 1989.)

Humu i na području kasnije Hercegovine".⁵²¹ Da su pravoslavni u Bosni bili doseljeni Vlasi, proizlazi i iz *Putopisa* Benedikta Kuripešića koji je 1530. godine putovao i *Donjom Bosnom*, koja je po njemu tada obuhvaćala teritorij od Une do Vrhbosne s glavnim mjestom Jajcem i samo s jednim manjim dijelom *Gornje Bosne*. Oni su, prema njemu, došli u *Donju Bosnu* iz Smedereva i Beograda i kršćanske su vjere sv. Pavla.⁵²²

Ne bi odgovaralo srednjovjekovnoj bosansko-hercegovačkoj stvarnosti da se predimensionira uloga Vlaha. D. Mandić ističe da su naselja srednjovjekovnih Vlaha u današnjoj Hercegovini od reda nosila patronimičke nazive što govori da su se u početku u pojedine krajeve doseljavale samo pojedine obitelji ili mali broj srodnih istoimenih porodica. "*Te su se stalno držale na okupu i činile zasebnu jedinicu, koja se zvala katun. Prije pada Bosne (1463.) u cijeloj današnjoj BiH nije bilo više od 100 vlaških katuna, od kojih pojedini nijesu brojili više od 20 obitelji. To nam govori, da su Vlasi prije turskoga zaposjednuća bili neznatna manjina pučanstva BiH, najviše 2% ...*"⁵²³

Vlasi su se u doba turskoga prodiranja razlikovali po vjeri i po govoru. "*Oni između njih, koji su živjeli u Poneretavlju i po zemljištu, bližem tim krajevima, bili su katolici ili patareni ikavci, čakavskoštokavskoga govora, kao i Hrvati, s kojima su bili u simbiozi do dolaska Turaka nekoliko stoljeća. Vlasi od Zete, Pive, Tare, Lima i Staroga Vlaha, koji su već od XIII. st. bili mnogobrojni, bili su grčkoistočne vjere, jekavci i štokavci... Može se mirne duše utvrditi činjenica, da su Turci upravo s pomoću tih balkanskih, zetskih, podrinskih, poibarskih i starovlaških Vlaha u jednu ruku pokorili istočni dio, a pogotovu osvojili i držali zapadni i sjeverozapadni dio Bosne.*"⁵²⁴

⁵²¹ D. Dragojlović, *Krstjani i jeretička crkva bosanska*. SANU, 1987. (Posebna izdanja SANU, BI, 30), str. 85. D. Dragojlović prihvaća i mišljenje M. Filipovića da su pravoslavni Vlasi, koji se spominju tek od 1305. godine, bili naseljeni na području od Drine i Lima do Huma. (Ibid.)

⁵²² P. Matković, *Putovanja po Balkanskom poluotoku*. Rad JAZU, knj. LVI, Zagreb, 1881, str. 162. Usp. i B. Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*. Naklada: Čigoja štampa, Biblioteka Reprint izdanja, Beograd, 2001, str. 26-27.

⁵²³ D. Mandić, *Vlaška teza o B.-H. stećcima*. Nav. dj., str. 243-244.

⁵²⁴ *Hrvatska enciklopedija*. (Glavni urednik Mate Ujević.) Naklada Konzorcija Hrvatske enciklopedije, Zagreb, svezak III, str. 129.